

TOPLUMSAL TARİH

► Osmanlı'da
Hamam Geleneği ve
Hamam Malzemesi
Eski Hamam,
Eski Tas
Hülya Bilgin

Kazılarını
Kraliçes
Agatha
Christie
Çiğdem Mane

Aynın Gündemi
Kültüre
Çoğulculuk ve
Balkanlar
Jale Erze

Huricihan
İslamoğlu ile
söyleşi
Yenilginin
Tarihi ve
Avrupa Birliği

Fiyatı: 4.000.000 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025 | 112565 | 2003/07

80 YIL SONRA LOZAN

80. Yıldönümünde Lozan Barış Antlaşması | Lozan'da Azınlıkları
Korunması | TBMM'de Lozan Görüşmeleri | Lozan Antlaşması ve
Türkiye Ekonomisi | Lozan Barış Görüşmeleri ve Nüfus Mübadelesi
Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923-1926)

ISSN 13007025-A
07
9 771305 702507

Lozan'da azınlıkların korunması

Türkiye'deki azınlık tanımı, hakları vs. konularında temel metin, Lozan Barış Antlaşması'dır. Oysa ülkemizde azınlık sorunlarından söz edenlerin bir kısmı bu çok önemli metni okumamış, hatta görmemişlerdir. Lozan'ın en azından kuşbakışı incelenmesi, azınlık konularından bahsedebilmek için önkoşuldur.

Baskın Oran >

Lozan Barış Antlaşması'nda azınlıkların korunması, Sevr Barış Antlaşması'nın aksine ayrı bir bölüm olarak değil, daha az önemsendiğini gösterir biçimde Siyasal Hükümler bölümü içinde bir kesim (md. 37-45) olarak ele alınmıştır. Kısaca da olsa, madde madde görelim:

Md. 37: Türkiye, 38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmî işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmî işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

Bu hüküm, savaşı bitiren bütün azınlık koruma antlaşmalarında ve Sevr'in 140. maddesinde temel nitelikleriyle bulunmaktaydı. Burada, altını çok güçlü bir biçimde çizerek, bu kesimde getirilmiş hakların Türk makamları tarafından hiçbir biçimde geri alınamayacağı karara bağlanmıştı.

Bu konu günümüzde önemlidir. Tabii, bir ülkedeki yasalar ve anayasa ile uluslararası antlaşma hükümlerinin hiyerarşik ilişkisi tartışmalıdır. Türk devleti, Lozan'dan sonra çıkaracağı bir yasayla (örneğin anayasayla), bu hükümleri geçersiz kılabilir mi? Bu madde, böyle bir sorunun cevabının olumsuz olmasını gerektirecek biçimde kaleme alınmıştır. Gerçi, hukukta genel eğilim bu iç ve uluslararası metinlerin eşit düzeyde olduğu merkezindedir. Bununla birlikte, sonradan çıkarılacak bir iç hukuk metniyle bu hakların geri alınması durumunda, Türk devletinin kendi kurucu antlaşma-

sına attığı imza anlamsız kalacaktır. Nitekim, böyle bir duruma en azından 12 Eylül rejiminde, 1982 Anayasası'nın Türkçeden başka dillerin kullanımını yasaklayan 26. ve 28. maddelerinde ve bu maddelere dayanılarak çıkartılan 2932 sayılı yasada rastlanmıştır ve Lozan'ın bu maddesini ihlal eden bir durum ortaya çıkmıştır.

Md. 38: Türk Hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin, doğum, milliyet, dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Gayrimüslim azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan [...] ulusal savunma [...] ya da kamu düzeninin korunması [önlemleri saklı kalarak], dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

Görüldüğü gibi, bu madde negatif haklar getirmekteydi. Herkes bilmek zorunda olmadığı için burada bir parantez açıyorum: Negatif hak, bir toplumda ayırım yapmadan, azınlık-çoğunluk demeden herkese tanınan haklardır; örneğin mülkiyet, seyahat, oy verme vs. Pozitif hak ise, yalnızca "dezavantajlı" gruplara mensup bireylere verilen haklardır; örneğin kendi okulunu açıp orada kendi dilinde eğitim verme, kadınlara kimi yerlerde yönetim kontenjanı tanıma gibi. Çünkü bir azınlık grubunun farklı özelliklerini koruması zaten çok güçtür. Onlar ancak özel birtakım haklara sahip olurlarsa çoğunlukla gerçekten eşit olma şansını yakalayabileceklerdir. Azınlık koruma antlaşmalarında her iki hak da bulunur. Parantezi kapıyorum.

Öz bakımından Sevr Antlaşması'nın 141. maddesiyle benzeşen bu hükümlerde dikkati çeken husus, "azınlıkların korunması" başlıklı bir kesimde vatandaşların dışındakilere ve hatta "Türkiye'de oturanlar"a bile hak getirilmiş olmasıydı. Lozan tutanaklarına bakıldığında,¹ Türk heyetinin "soy, dil,din" ölçütlerine yaptığı itirazı Müttefiklerin ancak bu maddenin kabul edilmesi sonucu kabul ettikleri ve Türkiye'deki Müslüman azınlıkları azınlık kapsamından çıkarmaya razı oldukları görülmektedir. Müttefiklerin bundan amacının, Türkiye'de oturmakta olan kendi vatandaşlarını güvenceye almak olduğu tahmin edilebilir.

Anadilin Kullanımı

Md. 39, gayrimüslim Türk uyruklarına negatif hak getiren ilk üç paragraftan sonra şöyle demektedir:

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. (39/4)

Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır. (39/5)

Madde 39/4, insan haklarının büyük önem kazandığı 2000'lerde Türkiye için önemli bir maddedir, çünkü anadil kullanma hakkı açısından hiç uygulanmamıştır. Maddede,

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türk ve ABD delegelerinden bir grup. Oturanlar soldan sağa, Hasan [Saka], İsmet [İnönü], Joseph Grew, Dr. Rıza Nur.

70. Yıldönümünde Lozan, Ankara: Kültür Bakanlığı, [1993], s. 35.

yorumu gerek duyurmayacak kadar açık bir anlatımla; Türkiye'de herhangi bir Türk uyruğunun herhangi bir dili, herhangi bir yerde serbestçe kullanması olanağı getirilmekte ve "Buna karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır" denilerek hüküm güçlendirilmektedir. Fıkra incelendiğinde, resmi daireler hariç, akla gelebilecek her yerin sayılmış olduğu görülür ve bunların arasında "her çeşit yayın konu"ları da bulunmaktadır. Dolayısıyla bugün Türkiye'de radyo-TV'de Türkçeden başka bir dilin kullanılıp kullanılmayacağı hususunun tartışılması, bu fıkranın açık hükmü karşısında anlamsız kalmaktadır.

39/5 ise, mahkemelerde savunma yapmakla ilgilidir. Savunma hakkının öneminden kaynaklanan bir gerekçeyle, burada kişiye en iyi bildiği dilde konuşma hakkı tanınmıştır. Burada her ne kadar "Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına" denmişse de, burada kastedilenin "Türkçe'den başka dil bilen" (örneğin, okula veya kursa gidip dil öğrenen) olmadığı, "anadil" olduğu çok açıktır. Bu nedenle, bu fıkra Türkiye'de Türkçeden başka bir anadili, sözlü olarak dahi olsa, resmi dairelerde kullanabilmenin tek örneğidir. Ayrıca anadili farklı olanlara bir pozitif hak getirmesi açısından, gayrimüslimler

Lozan'da azınlıkların korunması

dışındakilere pozitif hak getirilmesinin de tek örneği olmaktadır.

Bu hükümler dönemin bütün azınlık koruma antlaşmalarında ve Türk heyetinin önerisinde de aynen bulunmaktaydı. Sevr md. 145'te bu iki fıkrayı son fıkrasında birleştirmekteydi; şu farkla ki, orada mahkemelerde yazılı olarak da Türkçeden başka dil kullanmak mümkün kılınmıştı.

Taninan-Tanınmayan Haklar ve 1936 Beyannamesi

Md. 40: Burada, gayrimüslim yurttaşlara tanınan negatif haktan sonra, özellikle eğitim konusunda önemli bir pozitif hak getirilmekteydi:

Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullan-

Md. 42 de uygulanmamış maddelerden biridir:

Türk Hükümeti, gayrimüslim azınlıkların aile hukukuyla kişisel statüleri konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel Komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır.

Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havalara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki halen mevcut vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir.

42/1'de kastedilen, örneğin kilisede veya havrada evlenme

Gayrimüslimlere getirilen haklardan tüm gayrimüslimler yararlandırılmamaktadır; yalnızca üç cemaat, yani Rumlar, Ermeniler ve Museviler yararlanmaktadır. Örneğin Süryaniler, Keldaniler vb. madde 40'a göre okul açıp orada kendi dillerini okutamamaktadır.

mak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Kendi eğitim kurumunu kurmak ve burada kendi dilini eğitim dili olarak kullanmak, Türkiye'de Müslümanlara tanınmamış bir haktır. Burada dikkati çeken iki husus görülmektedir. Birincisi, "her türlü" okul dendiğine göre gayrimüslimler ilkokuldan üniversiteye kadar her türlü okula sahip olabileceklerdir; ikincisi, "eşit hak" dendiğine göre bunların kurulması, yönetilmesi ve denetlenmesi sürecinde çoğunluğun tabi olduğu kurallara tabi olacaklardır. Bu madde Sevr'in 147. maddesiyle aynıdır, şu farkla ki, orada "Osmanlı makamları hiçbir biçimde karışmaksızın" denmektedir.

Md. 41 de Türkiye'de bugüne kadar uygulanmamış haklar getirmektedir.

Kamusal eğitim konusunda, Türk Hükümeti, gayrimüslim uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilk okullarda ana dille-riyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerde, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliçe uygun ölçülerde katılacaklardır.

Bu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.

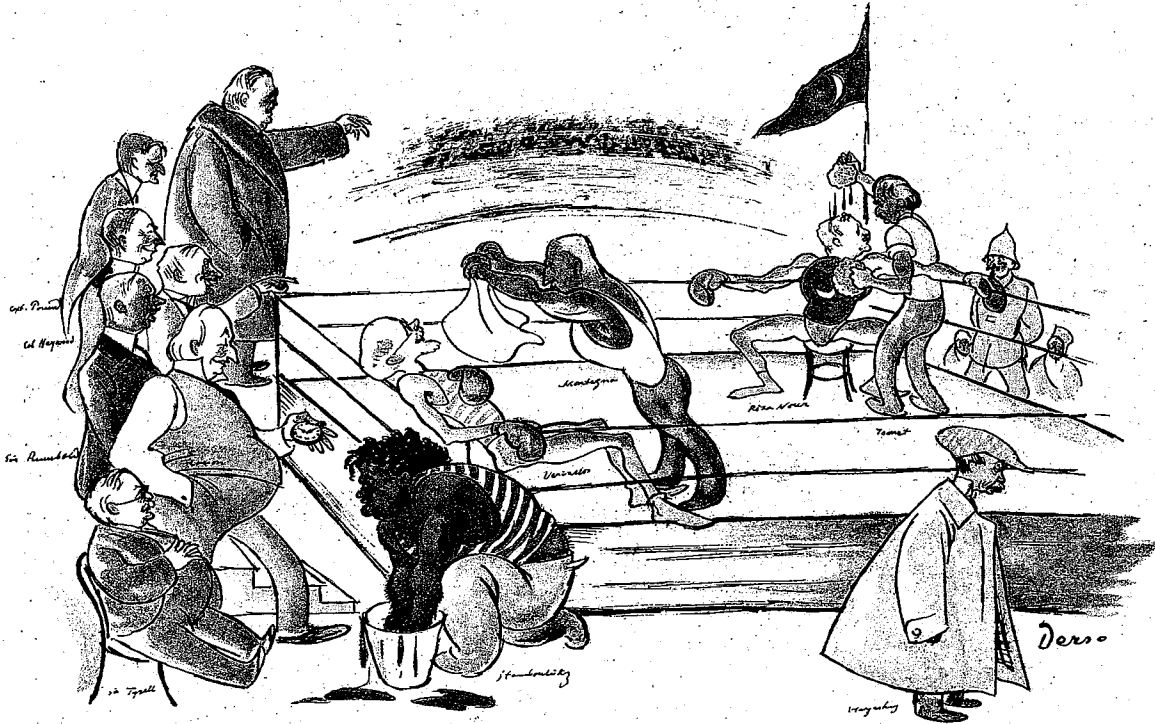
geleneği-ydi. Burada açıkça bir pozitif hak getirilmekteydi. Fakat 1926'da Medeni Kanun'un kabulü sonucu resmi nikâh zorunlu kılınca, devlet, kilise veya havrada dinsel nikâh yaptırmadan önce resmi nikâh kıydırılmasını sağlamak için, gayrimüslimleri fıkranın getirdiği bu pozitif haktan feragat etmeye davet etti; çünkü aksi halde Müslüman çoğunluk tepki gösterip aynı hakkı isteyebilirdi. Bunun için de, 42/2'de sözü edilen ve gayrimüslimlerin göreneklerini gözetmeleri için alınacak tedbirleri düzenleyecek olan "özel komisyonlar"ın toplanması istendi ve resmi makamların çeşitli ısrarlarından sonra bu komiteler 29 Kasım 1925'te, 42/1'deki haktan feragat ettiklerini belirten bir karar aldılar.² Bu konunun irdelemesini, hemen aşağıdaki alt başlığın "2" sayılı paragrafında yapmak uygun olacak. Yalnız, bu noktada şurası da belirtilmelidir ki, Yunanistan bu konuda 11 Eylül 1926'da Milletler Cemiyeti'ne (MC) başvurarak antlaşmaya aykırılıktan şikâyet etmiş, fakat MC Genel Sekreteri Türkiye'ye gönderdiği 18 Haziran 1927 tarihli mektupta, Konsey Komitesi'nin konuyu Konsey'e sunmaya gerek görmediğini bildirmiştir.³

42/3'te mevcut vakıflara getirilen kolaylıklar ise, bir yandan 1960 ve 70'lerden itibaren Kıbrıs sorununun, diğer yandan 1980'lerden itibaren ASALA cinayetlerinin yarattığı olumsuz atmosferin etkisiyle unutuldu, hatta tersine döndürüldü. Bunun en sivri örneği "1936 Beyannamesi" sorunu oldu.

Burada da durup bir parantezde bu meşhur beyannameyi hatırlatayım. 1936 yılında yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu, tüm vakıflardan, ellerindeki taşınmazların (gayrimenkul) lis-

tesini gösteren bir mal beyannamesi istedi. Rejimin amacı, İslamcıların ekonomik kaynaklarını kurutacak düzenlemeler yapmaktı. Fakat Atatürk'ün ömrü yetmedi ve beyannameler unutuldu. 1972 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), gayrimüslim vakıflarının vakıfnamelerini istemeye başladı; oysa bunların vakıfnameleri yoktu, çünkü Osmanlı dönemindeki usule göre bunların her biri padişah

fermanıyla kurulmuştu. Bunun üzerine VGM, 1936'da alınan beyannameleri bu vakıfların vakıfnamesi sayacağını bildirdi ve vakıfların 1936 yılından sonra herhangi bir yolla edindikleri taşınmazlara el koymaya başladı. Çünkü bu taşınmazlar 1936 mal beyannamesinde kayıtlı değillerdi ve bu mal beyannamesinde bu vakıfların taşınmaz edinebilecekleri de yazmamaktaydı. 1936'nın sadece bir taşınmaz listesi

Derso'nun karikatüründe Rıza Nur-Venizelos kavgası

Rıza Nur, hatıratında Venizelos ile azınlıklar meselesi üzerine aralarında geçen şiddetli bir tartışmayı aktarır. Venizelos'un müteakip defalar "Türk milletini tahkir eden" sözler söylemesi üzerine Rıza Nur Venizelos'a yüklenir ve Yunan halkını Venizelos'u, neden olduğu felaketler dolayısıyla kurşuna dizmeye davet eder. Rıza Nur'un bu sözleri Venizelos'u bir hayli sarsar:

Benim gözlerim dönmüştü. Bir telâş oldu. Baktım Venizelos'un başı bükülmüş. Masanın üstüne yıkılmış. Yüzüne baktım benzi kül gibi olmuş. Herkes telâş edip ayağa kalktı. Öldü zannettik. Ben de korktum. Birkaç dakika, sersem, alık alık durduk. Baktım başını kaldırdı. Ferahlandım. Dedim ki: "Böyle terbiyeye mugayir söz söyleyenle müzekerde bulunamayız." Montanya da Venizelos'a elini uzatıp: "Aldın mı?. Sana kaç defa sus dedim.." dedi. Celseyi kapattım dedi.

Müthiş bir sahne ve darbe oldu. Artık Venizelos bir daha ağzını açamadı. Sonraki celsede de gelmedi. Vaka Dünyaya aksetti. İti-

lâf Devletleri de bize bu sefer nota filân da vermediler. Çünkü ben işi yerinde ve zamanında yaptım. O'nu onlarla kavgaya tutuşturduktan sonra sahneyi açtım. Bu bir coup de couteau oldu. Bunu Dünya gazeteleri yazdı. Ve işte bunun üzerinedir ki ressam Derso derhal bir resim yapmış. Bunda Venizelos'la ben boks yapmışım. Ellerimizde eldivenler. Venizelos sırt üstü ipin üstüne yıkılmış. Ben köşede sandalyeye oturmuşum. İsmet bir havlu ile beni yelpalezıyor. Gürzon'da elindeki saate bakıyor.

Bu bizim gazetelere de aksetmiş. Bütün millete yayılmış. Bu da halk beyninde ben müzekerde Venizelos'un kafasına sandalye ile vurmuşum suretine dökülmüş. Bütün Millet bundan keyif duymuş. Çünkü bizim millet mütarekeden beri olan bütün felâketlere sebep olarak Venizelos'u biliyordu. İyi bir intikam alındığına sevinmişler. Artık benden bahsettikçe o Lozan'da Venizelos'u döğdü derlermiş. Bu büyük acının intikamının alınması bana nasib olduğu için bahtiyarım.

Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, c. 2, İstanbul: İşaret Yay., 1992, s. 314-6.

Lozan'da azınlıkların korunması

olmak nedeniyle böyle bir hususu içermesinin mümkün olmadığını ileri sürülmesi durumu değiştirmede ve iktisap biçimi (satın alma, bağış, piyango, vasiyet, vb.) ne olursa olsun, 1936'dan sonra edinilen taşınmazlara el konmaya devam edildi. Uygulama en çok Ermeni vakıfları için sürdürüldü. Hem Lozan'ın hem de mülkiyet hakkının bir ihlali olarak el konan mallar, onları satmış sahiplerine veya onların mirasçılara bedelsiz olarak iade edildi. Bu uygulamaya nihayet 2 Ağustos 2002'de çıkartılan Üçüncü AB Uyum Paketi'yle son verilecek, fakat uygulamada durum bir türlü ortadan kaldırmadığı için bu satırların yazıldığı tarihte (Haziran 2003) hazırlanmakta olan Altıncı Paket'e de ayrıca sokulacaktır. Parantezi kapıyorum.

Md 43, 1920'lerin ikinci yarısında yapılan Batıcı reformlar sonucu anlamını yitirecek bir hüküm getirmekteydi:

Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel ayınlarına aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahke-

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra baş murahhaslar ve ikinci murahhaslar İsviçre Cumhurbaşkanı ile.

A. N. Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İst., 1943.

melerde hazır bulunmamaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Hafta tatili 1924'te cumadan pazara alınınca maddenin konusu kalmadı.

Md. 44, garanti maddesiydi. Burada uluslararası garanti altına konulan haklar, yalnızca gayrimüslimlerin hakları oldu; bu kesimde hak sahibi kılınan başka grupları bu garantiye alınmadı:

Türkiye, bu Kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin [MC] güvencesi altına konulmalarını kabul eder. (44/1)

Bu hükümlerin değiştirilebilmesi ise ancak MC Meclisi'nin çoğunluk kararıyla mümkün olabilecekti. Eğer bu hükümlerin uygulanmasında bir sorun saptanırsa, Meclis üyelerinden her biri Meclis'e başvurabilecekti (44/2). Eğer bu konuda görüş ayrılığı çıkarsa, konu Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na götürülebilir ve bu mahkemenin kararı kesin olacaktı. Anımsanacağı gibi, Sevr'de Osmanlı İmparatorluğu'nun "Başlıca Müttefik Devletler"e açık çek verdiği tamamen farklı bir mekanizma getirilmişti (bkz. Sevr md. 151).

Md. 45 Yunanistan'la "paralel yükümlülük" maddesiydi:

Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.

Bu maddenin Türkiye'de genellikle bir "mütakabiliyet" maddesi olarak görülmesi kesinlikle yanlıştır; yani, Yunanistan ve Türkiye "Bu hakları karşı taraf artık uygulamıyor, ben de uygulamam" diyemezler.

Lozan'ın Temel İhlali: Gayrimüslimler ve Diğerleri

Lozan'da azınlık, "gayrimüslimler" olarak tanımlandı. Aslında, Kesim III'ün veya Lozan bağutlarının hiçbir yerinde böyle bir tanıma rastlanmıyordu. Tanımın böyle olması iki sağlam nedenden kaynaklanıyordu. Birincisi, Müttefiklerin savaş sonunda kimi ülkelere dayattığı uluslararası azınlık koruma antlaşmalarının ilki ve dolayısıyla şablonu olan Polonya Azınlıklar Antlaşması'nın (28 Haziran 1919) ve dolayısıyla diğerlerinin neresinde "soy, dil, din azınlıkları" terimi geçmişse, bu terim Lozan'da "gayrimüslimler"le değiştirilmiş bulunuyordu; Türk heyeti bu zor işi başarmıştı. İkincisi, yukarıda da belirtildiği gibi, yalnızca gayrimüslimlerin hakları uluslararası örgüt güvencesi altına konulmuştu ki, savaş sonrası dönemin özelliği de buydu: MC dönemi, "uluslararası örgüt güvencesi altında azınlık hakları" döneminin başlatıcısı ve en komple örneği idi.

Bununla birlikte, Türkiye'de Lozan ve azınlıklar konusunda yanlış bilinen ve/veya uygulanan hususlar vardır.

1) Lozan'da "soy" ve "dil" ölçütleri bertaraf edilerek yalnızca "din" ölçütü kabul edilmiş değildir. Din de reddedilmiştir. Edilmeseydi, Aleviler de azınlık olacak ve uluslararası güvence kapsamına gireceklerdi.⁴

2) Lozan'da yalnızca gayrimüslimlerin azınlık sayıldığı doğrudur ama, kimi görüşler buradan yalnızca gayrimüslimlere hak getirildiği sonucuna varmaktadırlar ki, bu sonuç iki bakımdan yanlıştır. Birincisi, gayrimüslimlere getirilen haklardan tüm gayrimüslimler yararlandırılmamaktadır; yalnızca üç cemaat yani Rum, Ermeni ve Museviler yararlanmaktadır. Örneğin Süryaniler, Keldaniler vb. madde 40'a göre okul açıp orada kendi dilleri-

ni okutamamaktadır. Oysa bu üç cemaatin adı hiç geçmemektedir; kullanılan tek terim "gayrimüslimler"dir. Süryanilerin niye yararlandırılmadığı sorusuna, resmi makamlar, bu cemaatin cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte bu haklardan feragat etmiş oldukları yanıtını vermektedir. Oysa, böyle bir feragat olayı mevcutsa bile hukuken geçersizdir; çünkü azınlık hakları, Hobbes'dan (1588-1679) bu yana bireysel haktır; yani, kolektif olarak kullanıldığı halde gruba değil, bireye verilmiştir. Grup, hak sahibi değildir. Dolayısıyla, bir bireyin hakkından o bireyin mensubu olduğu grubun lideri/temsilcisi feragat edemez. Özellikle de bu hak uluslararası bir antlaşmayla getirilmişse ve kaldırılmayacağı açıkça belirtilmişse (md. 37). Bu açıdan, yukarıda sözü edilen, md. 42/1'den feragat da hukuken geçersizdir.

İkincisi, Lozan'da yalnızca gayrimüslimlere hak getirilmiş değildir. Onlardan başka 3 hak grubuna daha, çeşitli haklar getirilmiştir.

Burada da bir açıklayıcı parantez açmak ve Türkiye'de hiç farkında olunmayan bu dört hak grubunu açıklamak lazım. "Azınlıkların Korunması" başlıklı Kesim III okunduğu zaman ortaya çıkan hak grupları ve onlara hak getiren maddeler şunlardır:

- A) Gayrimüslim Türk Uyruları (Md. 38/3, 39/1, 40, 41/1 ve 2, 42/1, 43). Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca B, C ve D gruplarınıninkileri de içermektedir.
- B) Türkçe'den Başka Dil Konuşan Türk Uyruları: 39/5. Bu grubun hakları, doğal olarak, C ve D gruplarınıninkini de içermektedir.
- C) Tüm Türk Uyruları (39/3, 39/4). Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca D gruplarınıninkini de içermektedir;
- D) Türkiye'de Oturan Herkes: 38/1, 38/2, 39/2.

Bu dört grubun ve haklarının incelenmesinden şu sonuçlar çıkmaktadır:

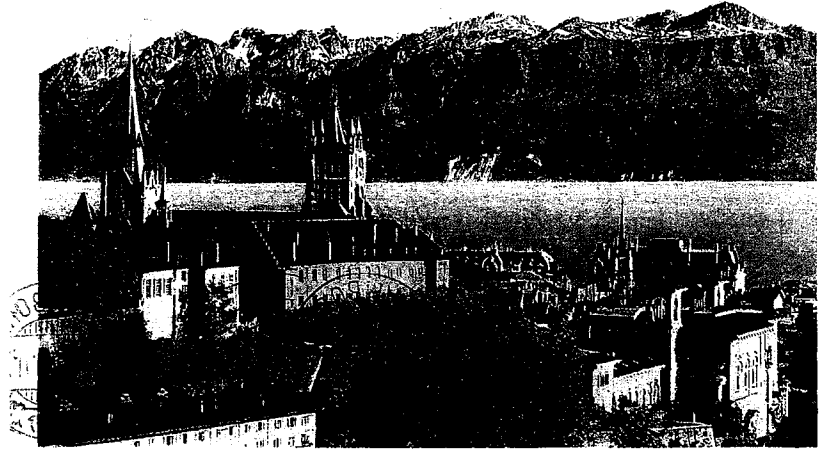
Bir kere, antlaşma bu dört gruba farklı farklı, ama 37. maddenin gereği hiçbirini geri alınamayacak haklar getirmiştir.

İkincisi, gayrimüslimler bu dört gruptan yalnızca bir tanesidir; sadece, en fazla hakka onlar sahip kılınmıştır ve md. 44/1 gereğince yalnızca onların hakları uluslararası güvenceye alınmıştır. Üstelik, md. 39/5 düşünüldüğünde, pozitif hakların yalnızca gayrimüslimlere verildiği de doğru değildir.

Üçüncüsü, Lozan, azınlık kavramını "gayrimüslim" olarak kabul eden bir belgedir. Böyle bir belgede, azınlıkla ilgili olmayan gruplara ve hatta yurttaş olmayanlara ("Türkiye'de oturanlar") bile hak getirildiği göz önüne alınırsa, Kesim III yalnızca bir azınlık hakları metni değil, aynı zamanda bir insan hakları metni olarak ortaya çıkmaktadır. Kesimin yalnızca başlığına bakarak, sadece azınlık haklarından söz ettiğini söylemek yanlıştır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı ertesinde imzalanan bütün azınlık koruma bel-

gelerinde bu başlık vardır. Savaş sonrası dünyası azınlık sorunlarına kilitlenmiştir ve literatürde yalnızca "azınlık hakları" terimi vardır. "İnsan hakları" terimi uluslararası belgelerde ilk kez İkinci Dünya Savaşı ertesinde, BM Antlaşması'nın 1/3 maddesiyle ortaya çıkacaktır. Parantezi kapıyorum.

Görüldüğü gibi, Lozan'da getirilen (ve uygulanmayan) haklar yalnızca gayrimüslim Türk vatandaşlarına ait değildir. Gayrimüslim olmayanlara da haklar getirilmiştir ve bunlar da uygulanmamaktadır.

LAUSANNE et le Lac Léman.

29 Ekim 1925'te Lozan'dan Mehmed Bey (?) tarafından İsmet Paşa'ya gönderilen bir kartpostalda Lozan. İnönü Vakfı Arşivi 03672

Lozan Türkiye'de bilinmeyen veya dikkate alınmayan birçok önemli hususu içeriyor; dahası, Türkiye'nin resmi politikası bu çok önemli hususları dikkate almadığı için, Türkiye'nin kurucu antlaşması olan Lozan'ı ihlal ediyor; hem uluslararası arenada güç duruma düşüyor, hem de ulusal mevzuat ve dolayısıyla içtihatla ciddi hatalar ve haksızlıklar yapıyor. Ama bunlar apayrı bir makalenin konusu.

◀ Baskın Oran, Prof. Dr.
AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi
oran@politics.ankara.edu.tr

* Yazının bu makalesi, kendi editörlüğünde hazırlanan *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (6. basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003) adlı kitabın 1. cildine yazdığı Lozan bölümüne dayanmaktadır (s. 225-231).

- 1 Azınlıklar Alt Komisyonu Başkanı Montagna'nın raporu, Meray, *Lausanne Barış Antlaşması, Tutanaklar, Belgeler*, takım I, c. 1, kitap 1, Ankara: SBF, 1969, s. 309-310.
- 2 Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations*, Athens: Center for Asia Minor Studies, 1992, s. 135-139.
- 3 Cemil Bilsel, "Medeni Kanun ve Lozan Muahedesi", *Medeni Kanunun XV. Yıl Dönümü İçin*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1944, s. 41 ve 53.
- 4 Dr. Rıza Nur, *Hayatım ve Hatıratım*, Cilt III, İstanbul: Altındağ Yayınevi, 1967, s. 1044.